

ויקה יעקב אבן

משנכנס אדר

אנחנו רגילים לשמוע את הביטוי **משנכנס אדר מרבנים בשמחה** ומייד לחשוב על פורים. והדבר ברור, כי הרי מגילת אסתר שופעת בתיאורים של שמחה:

וּמְרֹדְכִי יָצָא מִלְפָּנֵי הַמֶּלֶךְ בְּלְבוּשׁ מַלְכוּת תַּכְלֵת וְחוּר וְעֹטְרַת זָהָב
גְּדוּלָה וְתִכְרִיד בּוּץ וְאַרְגָּמָן, וְהָעִיר שׁוֹשֶׁן, צְהֵלָה וְשִׂמְחָה. לַיהוּדִים
הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשׁוֹשֶׁן וְיִקָּר. וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל עִיר
וְעִיר, מְקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מֵגִיעַ, שִׂמְחָה וְשׁוֹשֶׁן לַיהוּדִים
מִשְׁתָּה וְיוֹם טוֹב, וְרַבִּים מֵעַמֵּי הָאָרֶץ מֵתְנַהֲדִים, כִּי נָפַל פֶּחַד
הַיְהוּדִים עָלֵיהֶם. מגילת אסתר פרק ח' ט"ו-י"ז

לְקַיֵּם עָלֵיהֶם לְהִיּוֹת עֹשִׂים אֶת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אָדָר, וְאֶת
יוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ, בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. כִּיָּמִים אֲשֶׁר נָחוּ בָהֶם
הַיְהוּדִים מֵאִיְבֵיהֶם, וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נִהְפָּדָה לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה
וּמֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב, לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יָמֵי מִשְׁתָּה וְשִׂמְחָה, וּמִשְׁלַח מְנוֹת
אִישׁ לְרֵעֵהוּ, וּמִתְנּוֹת לְאֲבִינָיִם. מגילת אסתר פרק ט' כ"א-כ"ב

אבל חג הפורים חל ביום ארבעה עשר או ביום חמישה עשר בחודש אדר;
ומדוע נתחיל לשמוח שבועיים לפני כן משנכנס אדר?

יש המתרצים על סמך הכתוב **והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה**,
וטוענים שהיהודים קיבלו על עצמם לשמוח בכל החודש. תירוץ זה דחוק הוא.
ראשית, משום שמצויין בפירוש שהיהודים קיבלו על עצמם להיות עושים את
יום ארבעה עשר לחודש אדר ואת יום חמישה עשר בו כמו הימים והחודש
אשר נהפך להם מיגון לשמחה.

ושנית, משום שאין באמת הלכה המחייבת שמחה כלשהי בימים אלה.

כדי להבין עד כמה אין חובה הלכתית לשמוח בכל ימי חודש אדר נשים לב להלכות תפילת תחנון. אין אנו מתפללים תפילת תחנון, בה אנו מביעים צער על חסרונינו, בימים של שמחה. ובגלל היות תפילת תחנון רשות, נוהגים להשמיט אותה מהתפילות גם בימים בהם השמחה היא מועטת, כגון מראש חודש ניסן ועד סוף החודש, פסח שני, ל"ג בעומר, מראש חודש סיוון ועד י"ב בו, וט"ו באב. וכן אין אומרים תחנון בבית כנסת בו נמצא בעל שמחה כגון חתן כל שבעת ימי שמחתו, אב של בן ביום הברית, או בר מצווה. וכן לא אומרים תחנון במנחה לפני יום של שמחה. ואילו כל חודש אדר דווקא אומרים תחנון, להוציא שני ימי פורים בעצמם (וחוץ מראש חודש עצמו).

כמו כן אין איסור בתענית נדבה או בהספד בימי אדר, ואפילו אומרים בשחרית את המזמור "יענך ה' ביום צרה". אם כן אין ההלכה מכירה בימים אלה כימים של שמחה אפילו מועטה.

אם כן, מה משמעות האימרה "משנכנס אדר מרבין בשמחה"?

מקור האימרה אינו במסכת מגילה אלא במסכת תענית. במשנה שם אין אזכור של האימרה, אלא של דבר מנוגד:

משנכנס אב ממעטין בשמחה משנה תענית פרק ד' משנה ו'

ובגמרא על אתר:

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה. אמר רב פפא: הלכך בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי - לישתמיט מיניה באב דריע מזליה, ולימצו נפשיה באדר דבריאה מזליה. תלמוד בבלי מסכת תענית כ"ט.

כלומר מקור האימרה הינו האמורא רב המוסיף על דברי המשנה בנוגע לחודש אב.

אבל דבריו תמוהים. הפורענות של חודש אב התחילה עוד בשבעה עשר בתמוז והתגברה מיום ליום עד לחורבן המקדש, ולכן מובן למה מיעוט השמחה מתחיל מתחילת החודש. ואילו לגבי חודש אדר אין אירועים מקדימים מתחילת החודש הנבנים לקראת פורים. ואם כן, מה משמעות הביטוי **כשם** שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, **כך** משנכנס אדר מרבין בשמחה? אין בכלל דמיון בין שני המקרים!

כמו כן אם קיימת מקבילה ברורה בין עצב חודש אב לשמחת חודש אדר, למה הראשון מוזכר במשנה והאחרונה לא ?

ולמה אין אימרה דומה לגבי שמחה בחודשים אחרים בהם חגים יותר משמעותיים? אין אימרה על שמחה בחודש כסלו למרות חג החנוכה שהיא שמונה ימים, וגומרים בו את ההלל לעומת שני ימי פורים ואי אמירת הלל. אין אימרה על שמחת בחודש תשרי למרות מצווה מדאורייתא על שמחה בחג הסוכות ושמיני עצרת!

לעניות דעתי הבנת האימרה משנכנס אדר מרבים בשמחה כרוכה לא במגילת **אסתר** אלא מגילת **תענית**.

מגילת תענית

מגילת תענית הינה ספר קצר מאוד שנכתב בימי בית שני. למרות המשתמע משמו אין ספר זה דן בתעניות, אלא דווקא בימי שמחה בהם אסורה התענית ובחלקם אסור הספד המת. שמו של הספר נקבע על פי השיטה המקובלת של בחירת מילה מתוך פתיחת הספר:

אלין יומא דילא לאתענאה בהון ומקצתהון דילא למספד בהון
פתיחת מגילת תענית

(אלה הימים שאין להתענות בהם ובמקצתם אין להספיד בהם)

ומשום שאין בוחרים ככותרת מילים נפוצות כמו "אלין" (גם שספר שמות מתחיל "ואלה שמות בני ישראל", ולא נקרא ספר "ואלה") "יומא" ו"דילא", בחרו לכנות את המגילה בשם "תענית".

מגילת תענית נכתבה לפני חיבור המשנה בשפה ארמית, והינה הספר הכתוב הראשון של התורה שבעל פה.

מגילת תענית. לפי ששאר כל משנה וברייתא לא היו כתובין דאסור לכתבם וזו נכתבה לזכרון לדעת ימים האסורין בתענית לכך נקרא מגלה שכתוב במגלת ספר: רש"י על שבת י"ג:

כגון מגלת תענית דכתיבא ומנחא. אלו ימים אסורין להתענות להכי נקט מגילת תענית שלא היתה דבר הלכה כתובה בימיהן אפילו אות אחת חוץ ממגילת תענית ולהכי קרי לה מגלה רש"י על ערובין ס"ב:

למגילה היתה תוקף הלכתי לבטל נדרי תענית ולאסור על הספדים במועדים הכלולים בה.

למגילת תענית פירושים בשפה העברית מתקופת התנאים המכונים במחקר במילה היוונית "סכוליון". מעניין שבניגוד למשנה שנכתבה בשפה העברית ופירושה הגמרא בשפה הארמית, כאן המגילה נכתבה בארמית ופירושה בעברית משנאית. חכמי המשנה והתלמוד דרשו את מגילת תענית, דייקו בלשונה, ונשאו ונתנו במועדיה, כמעט כמו יחסם למקרא.

היו במקור לפחות שני פירושים עיקריים, אחד ארץ-ישראלי ואחד בבלי. שני הפירושים האלה הגיעו לידינו בצורת כתבי-יד, וכן שוקעו בחלקם במסכת תענית בתלמוד הירושלמי והבבלי בהתאמה. מחבר אנונימי בימי הביניים יצר פירוש כלאיים מתוך שני הסכוליונים ומקורות תלמודיים, ופירוש כלאיים זה הינו הנפוץ היום בדפוסים. מהדורה חדשה הכוללת את כל המקורות בתוספת מחקר ממצא הינה - **מגילת תענית – הנוסחים, פשרם, תולדותיהם, בצירוף מהדורה ביקורתית**, מאת ורד נעם (בתו של חוקר המקרא פרופ' יהודה אליצור) מתוך הסדרה **בין מקרא למשנה** בהוצאת יד יצחק בן צבי.

במגילת תענית הנמצאת בידינו 35 מועדים (שחלקם יותר מיום אחד). שניים או שלושה מתוכם ידועים מימי המקרא (פסח שני ופורים, ואולי גמר חומת ירושלים בימי נחמיה), הרוב חגיגת נצחונות מתקופת החשמונאים (כולל חנוכה), מספר מועדים המשמרים ניצחון דעת החכמים על הצדוקים, ומספר קטן של ארועים מתקופת הרומאים. ניתן לשער שהמגילה היתה במקורה פתוחה לתוספות, וידוע לנו לפחות על מועד אחד (יום טוריינוס) שהוצא מהמגילה ונעלם מחלק מגרסאות המגילה ואחר (יום ניקנור) שבוטל לאור התקנת צום לדורות באותו יום.

חודש אדר במגילת תענית

לא כאן המקום להיכנס לעניין מי כתב את מגילת תענית, לשם מה נכתבה (למרות האיסור על כתיבת תורה שבעל פה), ומתי בדיוק נתבטל תוקפה ההלכתי. חשוב לענייננו ההתפלגות החושית של 35 הארועים הכלולים במגילה:

ניסן	אייר	סיון	תמוז	אב	אלול	תשרי	חשוון	כסלו	טבת	שבט	אדר
2	4	3	1	2	3	1	3	4	1	3	8

ניתן לראות ששמונה מועדים (בסה"כ 10 ימים) חלים בחודש אדר. מספר המועדים בחודש אדר הינו לא רק הרב ביותר בחודש אחד, אלא גבוה באופן חריג. 35 מועדים מתחלק בשנים חודשים לממוצע של פחות משלושה מועדים לחודש, ואילו בחודש אדר יש פי שניים ושלושה רבעים מממוצע זה. החודש בעל המספר ביותר של מועדים חוץ מאדר הינו כסלו עם ארבעה מועדים, ובחודש אדר פי שניים מאשר בחודש כסלו. בשלושה חודשים (תמוז, תשרי, וטבת) יש רק מועד בודד במגילה, וחודש אדר עולה עליהם פי שמונה! אם כן אפשר להבין שבתקופה שהיתה למגילת תענית תוקף הלכתי (מתקופת אנשי הכנסת הגדולה דרך ירידה בחשיבותה בתקופה אושא, ועד לביטולו הסופי להוציא חנוכה ופורים בסוף בתקופת האמוראים) כל חודש אדר היה מלא ימי שמחה.

אפשר עכשיו להבין את אימרת רב, משנכנס אדר ועד סופו של החודש מרבים בשמחה. אבל למה אין איזכור של שמחה זאת במשנה? לעניות דעתי יש חמש סיבות אפשריות. א) אביו של רבי, רבן שמעון בן גמליאל, ניסה להוריד מתוקפה ההלכתי של מגילת תענית:

ת"ר מי כתב מגילת תענית? אמרו חנניה בן חזקיה וסיעתו, שהיו מחבבין את הצרות. אמר רשב"ג אף אנו מחבבין את הצרות, אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין. מסכת שבת י"ג:

בחיבור המשנה רבי מיעט באיזכור כל חגי החשמונאים (כולל חג החנוכה שמוזכר רק דרך אגב במשנה!). יש כמה סיבות אפשריות לכך. ב) שולשלת החשמונאים הפכה במרוצת הזמן לתומכת בצדוקים ורדפו את החכמים. ג) ייתכן מאד ורבי התנגד עקרונית לתפישת המלוכה ע"י החשמונאים שלא היו מזרע דוד (כפי שהוא בעצמו היה). [תודתי נתונה לגלעד גבריהו שהציע הסבר זה.] ד) גם אם רבי היה מקבל מלכים שאינם מזרע דוד, ייתכן והוא התנגד לאיחוד כתר כהונה עם כתר המלוכה.

לבסוף, ה) יש עדויות שרבי רצה להמעיט בהזכרת תקופה בה היהודים מרדו באימפריה העולמית בעת השקט עם רומא ויחסיו הקרובים עם אנטונינוס קיסר.

בגלל אחת או יותר מסיבות אלו, בבואו לחבר את המשנה לדורות צינזר רבי את האימרה המלאה "משנכנס אב ממעטים בשמחה, ומשנכנס אדר מרבים בשמחה" והשאיר רק את חלקו הראשון. ואולם רב, שלמד בבית מדרשו של רבי לפני ירידתו לבבל, מחזיר את כל האימרה באומרו - **כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה**. משמעות הדבר – **כשם שאמרו משנכנס אב ממעטים בשמחה כך היו אומרים במקור משנכנס אדר מרבים בשמחה**, ואולם רבי השמיט חלק זה.

חודש אדר במגילת תענית

ומה הם שמונת המועדים באדר? נפרט כל אחד מהם עם הסבר קצר (דיון ממצא יותר ימצא המתעניין במהדורת ורד נעם המוזכרת לעיל).

בתמניה ובתשעה לאדר יום תרועת מטרא

בשמונה ובתשעה באדר יום תרועת המטר

זהו אחד משני מועדים בחודש אדר הקשורים לתפילות בזמן בצורת שנענו ונקבעו אודות כך ימי שמחה. קשר בין חודש אדר לתפילות עבור גשמים מופיע גם במקומות אחרים:

ת"ר פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים שלחו לחוני המעגל התפלל וירדו גשמים תלמוד בבלי תענית כ"ג.

וגם שימוש בשופרות בזמן תפילות לגשם מוזכר:

מעשה בימי רבי חלפתא ובימי רבי חנניה בן תרדיון, שעבר אחד לפני התיבה וגמר את כל הברכות וענו אחריו אמן. תקעו הכוהנים תקעו. מי שענה את אברהם בהר המורייה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם ביום הזה. הריעו בני אהרון הריעו. מי שענה את אבותיכם על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם ביום הזה. וכשבא דבר אצל חכמים אמרו - לא היו נוהגים כן אלא בשערי המזרח. משנה תענית פרק ב' משנה ה'

וכן קביעת חג לאחר שנענים בגשם:

מעשה שגזרו תענית בלוד, וירדו להם גשמים קודם חצות. אמר
להן רבי טרפון - צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב. יצאו ואכלו
ושתו ועשו יום טוב, ובאו בין הערביים וקראו הלל הגדול.
משנה תענית פרק ג' משנה ה'

ויש מהמפרשים המציעים שמדובר באחד ממקרים אלה במגילה. כנראה בזמן
שנכתבה המגילה בתחילה האירוע שבו תקעו וירד גשם היה זכור לכולם, ולא
היה צורך לפרט. ברם עד לזמן כתיבת הפירושים נשכחו פרטי האירוע, ואין
מידע ממשי בסכוליונים בנוגע לזמנו. הסכוליונים אף מציינים שמדובר כנראה
בשתי שנים שונות, באחת תקעו בשמונה באדר ובאחד בתשעה באדר, כי הרי
לא גוזרים תענית על הקהל של יומיים רצופים.

בתרין עשר ביה יום טוריינוס [נ"א טיריון]

בשנים עשר בו יום טוריינוס

בתלמוד הבבלי מוסבר שהמועד נקבע בגלל סיפור שהיה בשני אחים יהודים
פפוס ולוליינוס שטוריינוס (טריינוס קיסר רומא) עמד להוציאם להורג, אבל
במקום זאת טוריינוס עצמו נהרג. מדובר בתקופת המרד של יהודי התפוצות
הידועה במקורותינו בשם הפולמוס של קיטוס (על שם שר צבאו של טר יינוס
קיסר – לוסיוס קויטוס). קויטוס זה באמת נהרג על ידי הקיסר הדריאנוס
שהחליף את טריינוס, וכנראה בחודש אדר. ואם כן לפי התלמוד הבבלי לפנינו
יום שמחה שנקבע בגלל הצלת שני אחים, אבל הבבלי מוסיף שהמועד
התבטל בגלל הוצאה להורג של שני אחים אחרים בשם שמעיה ואחיה (שאין
לנו ידיעות אחרות עליהם). לעומת זאת בתלמוד הירושלמי סיפור אחר על
אחד בשם טיריון במקום טריינוס ותלמוד זה מייחס את ביטול המועד במות
פפוס ולוליינוס דווקא! מסורת שלישית במדרש בראשית רבה מייחס את
המועד לאישור שניתן על ידי הרומאים לבנות מחדש את בית המקדש.

מועד זה ידוע רק מעותקי מגילת תענית השקועים בתלמודים, ואינו מפיע
בכתבי היד של המגילה עצמה משום שהוא בוטל עוד לפני ביטול כל מגילת
תענית.

כי הא דרב נחמן גזר תעניתא בתריסר. אמרו ליה רבנן - יום
טוריינוס הוא! אמר להו - יום טוריינוס גופיה בטולי בטלוהו
הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו. תלמוד בבלי מסכת תענית י"ח:

בתלת עשר ביה יום ניקנור

בשלושה עשר בו יום ניקנור

כאן אנו על קרקע בטוחה. ניקנור היה שר צבא היוונים הסלווקים מטעם המלך דמטריוס הראשון שנוצח ע"י החשמונאים. פירושי הסכוליון מוסיפים פרטים אודות יוהרתו של ניקנור וסופו המר, פרטים הידועים לנו משני ספרי המכבים:

ויהי ביום שלושה עשר לחודש אדר ויערכו מלחמה, ויינגף חיל נקנור, והוא נפל ראשונה במערכה. וירא העם כי נפל שר צבאם, וישליכו את הנשק וינסו. וירדוף יהודה אחריהם דרך יום אחד מחדשה ועד גזר, ויריעו בחצוצרות אחריהם לתת אות לבני ישראל. ויצאו מכל חוות ארץ יהודה מסביב ויפלו עליהם. ויהי בפנות האויב לקראתם, ויפלו כולם בחרב עד לא נשאר שריד ופליט. ויעט העם אל השלל, ויכרתו את ראש נקנור ואת ידו הימנית אשר נשא בגאון לבבו, ויוקיעום בירושלים. ותחי רוח העם ויחוגו את היום ההוא בשמחה גדולה, ויצו לחוג את יום השלושה עשר לחודש אדר מימים ימימה. ותשקוט ארץ יהודה ימים מספר. ספר המכבים א' (בתירגום פרענקל) פרק ז' מ"א-מ"ז

ויהי ככלותו להתפלל, וניקנור וחילו נוסעים לקראתו, ויריעו בחצוצרות וירימו קול תרועת מלחמה, ויהודה ואנשיו החלו להתגרות בס. בפיהם קראו אל ה', ובידם היכו את האויב, ובתקוותם אל ישועת ה' השחיתו שלושים וחמישה אלף איש ארצה, וירונו לה' על תשועתו הנפלאה. ויהי כי תמה המלחמה, והעם נסע בקול שמחה משדה המערכה, ויכירו את ניקנור בשריונו נופל בין החללים. ויהום כל המחנה מקול המולה ותרועה, ויהללו וישבחו את ה' אלוהי צבאות בלשון עמם. ויהודה המקבי, אשר עיניו לא חסו על נפשו בדורשו את שלום עמו, בשומעו את הבשורה, ויצו להסיר את ראש ניקנור, ולכרות זרועו עם ידו ולהביאם ירושלימה. ויהי בבואו אל העיר, ויאסוף את כל העם, ויעמיד את הכוהנים אצל המזבח, וישלח ויקרא לאנשים אשר על המצודה. ויראם את ראש ניקנור, ואת יד המקל אשר נטה בזדון לבבו נגד היכל ה'. ויצו לכרות את לשון הרשע ולגזור אותה לגזרים ולתיתה מאכל לעופות, ואת זרוע הרשע תקע נוכח פתח הבית. ויהללו כולם את ה' אלוהי השמים ויאמרו, ברוך ה' אשר הציל את המקום הזה, ולא נתנו עוד בידי זרים לחללו. ואת ראש ניקנור הוקיעו מול פני המצודה, לאות עולם כי הושיע ה' את עמו. ויקבלו עליהם כולם לב אחד, כי לא ישכח היום הזה לעולם, ולחוג אותו בשלושה עשר לחודש שנים עשר הוא חודש אדר, והוא היום לפני ימי הפורים. ספר המכבים ב' (בתירגום פרענקל) פרק ט"ו ל"ג-מ"ב

יוסף בן מתתיהו מעיד שיום ניקנור נחגג עוד אחרי חורבן הבית:
הניצחון אירע ביום י"ג בחודש שהיהודים קוראים לו אדר
(שמכונה על ידי היוונים דיסטרוס) והיהודים חוגגים את הנצחון
ביום זה בכל שנה. עתיקות היהודים פרק י' סעיף ה' (תרגום חופשי)

בימינו ביום ניקנור חלה תענית אסתר. התענית נקבעה לאחר ביטול מועדי
מגילת תענית, בסוף תקופת הגאונים או אפילו בראשית תקופת הראשונים.
יש לציין שאין לה קשר ישיר עם צום שלושת הימים (לילה ויום!) המוזכר
במגילת אסתר, שנקבע באותה שנה בחודש ניסן! תענית אסתר מוזכרת
לראשונה בספר השאילתות דרב אחאי גאון, אינה מופיעה אצל הרי"ף, אבל
כבר מופיעה אצל רש"י והרמב"ם. במסכת סופרים נשמרת בכל זאת עדות
לקיום יום ניקנור גם אחרי הנהגת תענית אסתר:

ורבותינו שבארץ ישראל נהגו להתענות אחרי ימי הפורים מפני
ניקנור וחביריו. מסכת סופרים פרק י"ז

בארביסר ביה ובחמיסר ביה יומי פוריא אינון דילא למספד
בארבעה עשר ובחמשה עשר בן הינם ימי פורים, ואין להספיד

פירושי הסכוליון מתעלמים משאלת הצריכותא לציין במגילה את ימי הפורים
הידועים ממגילת אסתר. ההסבר הפשוט ביותר היא של ר' יוסי. לשיטתו כל
מטרת מגילת תענית אינה אלא למנות את כל הימים בהם נעשו נסים
לישראל:

א"ר יוסה - כל אילין מיליאי לא מסייען ולא תברן לא על דר
מאיר ולא על דר' יוסה. לא בא אלא למנות ימים שנעשו בהן
נסים לישראל. תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ב' הלכה י"ב

ואם כן, נכלל פורים בשביל השלמות.

בשני מקומות בתלמוד, רבא מתרץ את הופעת פורים בהוספת איסור התענית
בט"ו לאלה החוגגים אותו ב"ד, ולהיפך.

והכתיב במגילת תענית י"ום ארבעה עשר בו ויום חמשה עשר בו
יומי פוריא אינון דלא למיספד בהון' ואמר רבא לא נצרכא אלא
לאסור את של זה בזה ואת של זה בזה.
תלמוד בבלי מסכת תענית י"ח: מסכת מגילה ה:

ואולם יש הסבר אפשרי נוסף להופעת פורים במגילה. מגילת תענית קדמה לקביעה הסופית של תכולת התנ"ך בימי ר' עקיבא, המתוארת בסוגיה המפורסמת בעניין טומאת הידיים (וראה בבבלי מגילה ז. כמה התאמצו האמוראים לטעון שמגילת אסתר נכתבה ברוח הקודש). יש לציין שכל ספרי התנ"ך נמצאו במערות ים המלח חוץ ממגילה אסתר, דבר שהביא מספר חוקרים לשער שספר זה לא היה מקובל על כל שכבות העם בסוף בית שני. ייתכן שמנסחי המגילה הסתפקו אם כל היהודים יקבלו את חג הפורים (וכן את חג החנוכה) ללא קביעה הלכתית המפורשת.

בשתת עשר ביה שריו למבני שורא דירושלם דילא למספד

בששה עשר בו הרשו לבנות חומות ירושלים, ואין להספיד

יש במגילת תענית שלושה מועדים הקשורים לבניית חומות ירושלים, ז' באייר, ד' באלול, וט"ז באדר. אפשר לייחס ארועים אלה לגמר בניית חומת נחמיה, חומת החשמונאים, או אפילו החומה השלישית בראשית המרד הגדול. עד לזמן פירושי הסכוליון נשכחו ייחוסי הארועים, והפירושים הינם סתמיים.

בשבעת עשר ביה קמו עממיא על פלטת ספריא במדינת כל בוס [נ"א כלקיס, קליקוס, בליקוס] בבית זבדי [נ"א זבדאי] והוה פורקן לבית ישראל

בשבעה עשר בו קמו הגויים על פליטת הסופרים במדינת כלבוס ובית זבדי והיתה הצלה לבית ישראל.

אחד מפירושי הסכוליון מייחס את האירוע לתקופת ינאי המלך ומזהה את מדינת כלבוס בסוריה. הוא מוסיף סיפור על הריגת שני אחים בשם בוקינוס ובוקיס, שבגללו ברחו יהודים לסוריה, ושם קמו עליהם העמים המקומיים להרגם. לבסוף היתה רעידת אדמה והצפה מהים שהרגו שלישי מהצוררים, ובכך היתה הצלה לאותם היהודים.

סכוליון הכלאיים הבין את "בית זבדי" כבניין ולא כשם מקום, ומספר סיפור על בריחה ללילה אחת לבית מסויים וקשירת סוס לפתח כדי שלא יחשדו שיש שם יהודים.

מעניין במיוחד כאן הביטוי המיוחד "פליטת ספריא" הידועה לנו רק מברכת
"על הצדיקים" בתפילת שמונה עשרה:

עַל הַצְּדִיקִים וְעַל הַחֲסִידִים וְעַל זְקֵנֵי [שְׂאֲרֵית] עֲמֻד בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְעַל
פְּלִיטת סוּפְרֵיהֶם וְעַל גְּרֵי הַצֶּדֶק וְעַלֵּינוּ ... תפילת שמונה עשרה

צירוף ביטוי זה למועד הביאו חוקרים לשער שקיבוע נוסח הברכה היתה
בתקופת ינאי.

בעשרין ביה צמו עמא למטרא ונחת להון בעשרים בו ישב העם בתענית על הגשמים וירדו להם

עוד יום הקשור לתפילות עבור גשם שנענו. מועד זה יותר מתאים לסיפור חוני
בו מסופר ש"יצא רוב אדר" ובו מופיע הביטוי "הכניסו תנורי פסחים" המתאים
למועד פחות מחודש לפני הפסח. לעומת זאת, באחד מפירושי הסכוליון מופיע
שקדמה לאירוע בצורת של שלוש שנים, פרט שאינו מתיישב עם סיפור חוני.

בעשרין ותמניא ביה אתת בשורתא טבתא ליהודאי דלא יעדון מן אוריתא, ולא למספד

בכ"ח בו באה בשורה טובה ליהודים שלא יתבטלו מן התורה, ואין להספיד

לגבי המועד האחרון במגילה קיימים חילוקי דעות היום כפי שהיו בין פירושי
הסכוליון העתיקים. ברור שמדובר כאן בביטול גזירות נגד קיום המצוות,
והפירושים העתיקים מפרטים כאן איסור על ברית מילה, איסור על שמירת
השבת, איסור על לימוד תורה, וחויב לעבוד עבודה זרה. לדוגמא, בגמרא
במסכת ראש השנה מוסבר המועד כך:

מתיב רב טובי בר מתנה – "בעשרים ותמניא ביה אתת בשורתא
טבתא ליהודאי דלא יעדון מאורייתא", שגזרה מלכות הרשעה
גזרה ש לא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו
שבתות. מה עשה יהודה בן שמוע וחביריו? הלכו ונטלו עצה
ממטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה. אמרה להם
בואו והפגינו בלילה. הלכו והפגינו בלילה, אמרו אי שמים, לא
אחיכם אנחנו? ולא בני אב אחד אנחנו? ולא בני אם אחת אנחנו?
מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזירות קשות?
וביטלום, ואותו היום עשאוהו יום טוב. בבלי ראש השנה י"ט.

המחלוקת היא בין הטוענים שמדובר בגזירות בימי מלכות יוון (לדוגמא גזירות אנטיוכס הרביעי שבטלו ע"י בנו אנטיוכס החמישי בשנת 165 לפני הספירה), לבין המצדדים בגזירות בימי הרומאים (לדוגמא גזירות הדריאנוס). אחד מפירושי הסכוליון אומר שהדבר היה בימי שמעון הצדיק (משיירי אנשי כנסת הגדולה), אבל במקביל לסיפור בבבלי מופיע השם שמעון הקטן (שסידר את ברכת המינים עבור רבן גמליאל ביבנה). פירוש סכוליון אחר קושר את האירוע עם שמו של ר' יהודה בן שמוע, כלומר התקופה הרומית המאוחרת, ובגמרא במסכת ראש השנה מקשים על כך שעשויים להיות מועדים מאוחרים כל כך. אפשר לראות קושיה זאת בהמשך הגמרא:

ואי ס"ד בטלה מגילת, תענית קמייתא בטול אחרנייתא מוסיפינן? וכי תימא הכא נמי בזמן שבית המקדש קיים, והא יהודה בן שמוע תלמידו של רבי מאיר ור"מ בתר הכי הוה. בבלי ראש השנה י"ט.

כלומר, היאך ביטלו את תוקף מגילת תענית בימי רשב"ג באושא, ובכל זאת מוסיפים לה מועד חדש מזמנו של ר' יהודה בן שמוע שהיה תלמידו של ר' מאיר שבוודאי מאוחר מכך? אפשר להסביר שחלק ממועדי המגילה התבטלו, וחלק (לדוגמא חנוכה ופורים) לא. ויש המתרצים שמטרת רשב"ג לא היתה לבטל את תוקף המגילה, אלא רק לאסור על הוספת מועדים חדשים.

יש תימוכין למצדדים כאן בגזירות מתקופת מלכות יוון. בספר המקבים השני מופיע שמכתב אנטיוכס החמישי, שבו הותר ליהודים לשוב לחוקותיהם כבראשונה, נשלח ביום ט"ו לחודש כסנטיקוס, דבר המתיישב עם קבלתו בסוף חודש אדר.

ייתכן שהקביעה הסופית בקשר למועד זה, ביחד עם קביעות לגבי כמחצית ממועדי מגילת תענית, תכוסה מעינינו עד בוא התשבי לתרץ.

פתרון התעלומה

לסיכום נביא את עיקרי הצעתנו לפתרון התעלומה.

משנכנס אדר מרבים בשמחה היתה אימרה נפוצה בימי בית שני, חלק מאימרה ארוכה יותר המתחילה משנכנס אב ממעטים בשמחה.

השמחה בחודר אדר נובעת ממספר רב של מועדים **במגילת תענית**, שהם יום תרועת המטר, יום טוריינוס (בתקופת רומא), יום ניקנור (בזמן החשמונאים), ימי הפורים, היום שהרשו לבנות חומות ירושלים (בזמן נחמיה או בזמן החשמונאים), יום הצלת היהודים במדינת כלבוס (בזמן המלך ינאי?), יום הורדת הגשמים (ע"י חוני המעגל?), ויום שנתבשר ביטול החוק נגד לימוד תורה (גזרות אנטיוכס הרביעי?).

האימרה אינה מופיעה במשנה בגלל החלטה מכוונת של רבי להשמיט אותה, בגלל יחסו לחגי החשמונאים בכלל, ובגלל יחס אביו רשב"ג למגילת תענית בפרט.

רב הבהיר שהאימרה על אב המופיעה במשנה הינה חלק מאימרה מקורית ארוכה יותר, וכך החזיר לתודעתינו את האימרה המקורית.

בימינו אין כלל שמחה מיוחדת בימי אדר (להוציא שני ימי פורים) בגלל ביטול התוקף ההלכתי של מגילת תענית בסוף תקופת האמוראים. באחד מהימים החשובים והנחגגים ביותר מהמגילה – יום ניקנור – אף נקבע תענית אסתר.